

**Олена Гнатковська
(Чернівці)**

**ГЕНДЕРНА СПЕЦИФІКА РЕАЛІЗАЦІЇ КАТЕГОРІЇ
ТЕМПОРАЛЬНОСТІ В Я-ВИСЛОВЛЕННЯХ
ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ**

Здійснено спробу встановити гендерні особливості актуалізації категорії темпоральності в художньому дискурсі на основі аналізу я-висловлень у персонажному мовленні. Проведено кількісний аналіз вживання часових форм дієслова в гендерному аспекті.

Ключові слова: *гендер, темпоральність, художній дискурс, час дієслова, я-висловлення.*

Предпринята попытка установити гендерные особенности актуализации категории темпоральности в художественном дискурсе на основе анализа я-высказываний в речи персонажей. Проведен количественный анализ употребления временных форм глагола в гендерном аспекте.

Ключевые слова: *время глагола, гендер, темпоральность, художественный дискурс, я-высказывание.*

The article attempts to discover gender peculiarities of category of temporality realization in fiction discourse by analyzing I-utterances in characters' speech. The quantitative analysis of tense forms of the verb has been carried out in gender aspect. Temporality is viewed as general grammatical interlevel category based on the semantics of actionality, expressed by the verb, that reflects internal, external and correlative aspects of action duration, grammatically interpreting ontological time. Its morphological core is constituted by the tense forms of the verb. 4322 I-utterances, that have been singled out from fiction discourse, are characterized by the dominant use of the present indefinite tense in both male and female characters' discourses, which proves the egocentric character of time in fiction. Such nature of fiction temporality is reinforced by the fact that present continuous tense forms which are directly connected with the moment of speaking do not reflect gender asymmetry. On the other hand, female characters tend to make use of narrative tenses (past indefinite, past continuous

and past perfect) more often than male ones, which points to women's orientation towards past events in their communication. Male characters, on the contrary, use twice as many present perfect forms that attests to their inclination to connect the past and the present. Future indefinite forms denoting predicted or possible actions are used by characters of both sexes without any significant difference in their quantity, while future-in-the-past forms usage in conditional sentences demonstrates gender asymmetry: the frequency of future indefinite-in-the-past that refers the desirable action to present or future perspective is greater in male discourse, and future perfect-in-the-past forms referring to events desirable in the past that are prevalent in women's discourse corroborate their propensity to regret about the past.

Key words: *fiction discourse, gender, I-utterance, temporality, verb tense.*

Гендерна лінгвістика – порівняно новий напрям мовознавчих студій, що виник у 70-х роках ХХ століття. Відтоді до дискусії про сутність чоловічого та жіночого у мові та мовленні залучаються відомості з усіх наук про людину – біології, психології, антропології, етнографії, філософії, соціології та ін. Інтерес до вивчення гендерних аспектів мови й мовлення зумовлений, з одного боку, посиленням феміністського руху, а з іншого – загальною тенденцією лінгвістичних наук до вивчення соціальних умов, за яких відбувається комунікація, зокрема, людського чинника в мові [9, с. 456].

Першими важливими дослідженнями мовної репрезентації чоловіків і жінок вважаються праці Р. Лакоф “Мова та місце жінки” (1975) та Д. Таннен “Це не те, що я хотіла сказати!” (1986) та “Ти просто не розумієш: жінки та чоловіки у спілкуванні” (1990). Головними гендерними відмінностями в мовленні Р. Лакоф вважає такі: жінки частіше за чоловіків вживають висхідну інтонацію у стверджувальних реченнях, чоловіків ухиляються від прямої відповіді на запитання, використовують запитально-стверджувальні речення й емпфазу. Іншими ознаками “жіночого” мовлення є ввічливість і гіперкоректність [9, с. 459]. А Д. Таннен взагалі стверджує, що так само, як люди з різних країн розмовляють різними мовами, жінки й чоловіки розмовляють різними гендерлектами [9, с. 457].

На сьогодні існує велика кількість різноаспектних досліджень у царині гендеру, в яких лінгвісти прагнуть з'ясувати розбіжності, що існують в мовленні жінок і чоловіків. Зокрема, дослідниками встановлено семантичну асиметрію в назвах професій, граматичну – у вживанні особових займенників, морфологічну – в утворенні форм жіночого роду від форм чоловічого, синтаксичну – у тенденції зображати чоловіків суб'єктами, а жінок – об'єктами дії, через що в реченнях слова, що називають чоловіків, як правило, є підметами речень, а слова, що позначають жінок, – додатками. У випадках, коли суб'єктом дії є жінка, в таких реченнях часто використовують пасивний стан, що знецінює здобутки жінок [9, с. 460–466].

Під час дослідження часового континууму художнього дискурсу виникає запитання, як проявляються гендерні особливості у вживанні засобів на позначення часу. Актуальність такої розвідки зумовлена тим, що час, разом з простором, належить до фундаментальних вимірів існування та життєдіяльності людини, а також тим, що існуючі дослідження реалізації категорії темпоральності присвячені лексичним маркерам у рекламних текстах на матеріалі російської мови [1] та у художніх текстах на матеріалі французької мови [7]. Тобто дослідження гендерних особливостей граматичної реалізації категорії темпоральності в англomовному художньому дискурсі нами здійснено вперше.

Темпоральність – загальнограматична міжрівнева категорія, яка ґрунтується на семантиці дієвості, вираженій дієсловом, та відбиває внутрішній, зовнішній та співвідносний аспекти тривання дії, граматично інтерпретуючи онтологічний час [2, с. 76]. Доведено, що в центрі функціонально-семантичного поля темпоральності, основою якого є граматична категорія часу, знаходяться граматичні засоби її вираження, тобто часові форми [4, с. 9], отже, граматичним ядром темпоральності виступає дієслівний час, який став об'єктом нашого дослідження. Відомо, що „Я” суб'єкта-мовця як центр персонального дейксису організовує темпоральний простір висловлення своїм баченням світу (реальним чи уявним), тому предметом дослідження обрано гендерні закономірності вживання граматичного часу в я-висловленнях персонажів чоловіків і жінок.

Мета дослідження – порівняльний аналіз вживання дієслівних часів у чоловічому та жіночому мовленні. Встановлення спільних та

відмінних рис реалізації категорії темпоральності в гендерному аспекті здійснено на матеріалі романів Г. Гріна «Комедіанти» та Д. Лессінг «Золотий щоденник», в яких виокремлено 4322 я-висловлення [11; 12].

Дієслово становить темпоральний центр я-висловлень, адже в значенні дієслова як частини мови закладена потенційна темпоральна характеристика [6, с. 179]. Дослідники сучасної англійської мови вважають питання часової опозиції в системі англійського дієслова дискусійним. М.Я. Блох стверджує, що граматичний час в англійській мові виражається двома категоріальними опозиціями. «Перша опозиція (первинний час) протиставляє минулий час теперішньому. Друга опозиція (вторинний час) протиставляє майбутній час, відповідно, теперішньому для часового плану теперішнього і минулому для часового плану минулого [3, с. 140]. Б.А. Ільїш пропонує тернарну опозицію часових форм – минулий : теперішній : майбутній час [5, с. 87], якою послуговувати в нашому дослідженні.

Таблиця 1

Гендерне співвідношення часових перспектив у я-висловленнях художнього дискурсу

Тип дискурсу Часова перспектива	Жіночий дискурс	%	Чоловічий дискурс	%	Разом
Теперішній час	1364	57,9	1339	68,2	2703
Минулий час	783	33,2	435	22,2	1218
Майбутній час	210	8,9	191	9,6	401
Разом	2357	100	1965	100	4322

Кількісний аналіз часових форм дієслова, представлений у таблиці 1, свідчить про домінування в художньому дискурсі форм теперішнього часу. Відповідно час у персонажному мовленні художнього дискурсу егоцентричний, зосереджується навколо мовця й залежить від точки відліку, обраної мовцем. Суб'єкт мовлення втілює рух часу з минулого в майбутнє, а концептуалізація останніх базується на врахуванні Я людини [10, с. 7]. Егоцентричний час ґрунтується на усвідомленні тріади «минуле – теперішнє – майбутнє» [8, с. 13]. Теперішнє збігається з мовцем, минуле – це все те, що залишилось позаду, майбутнє – мета, до якої він прагне [10, с. 7]. Група теперішніх часів у я-висловленнях

художнього дискурсу налічує 2703 випадки вживання (63 %), група минулих часів – 1218 (28 %), майбутніх – 401 (9%). Таким чином, мовлення персонажів у художньому дискурсі загалом орієнтоване на нинішнє буття мовця, значно меншою мірою – на його минуле, і фактично не спрямоване на сферу можливого, передбачуваного, планованого, бажаного, оскільки майбутні часи найменш частотні. У гендерному аспекті очевидна асиметрія в уживанні теперішніх та минулих часів: чоловікам властива схильність до частішого використання теперішніх часів, а жінкам – минулих часів. Крім того, чоловіки у спілкуванні про себе частіше вдаються до форм майбутніх часів.

Оскільки кожна описана група часів в англійській мові включає кілька форм, ми розглянемо їх роль в актуалізації категорії темпоральності в художньому дискурсі детальніше.

Таблиця 2

**Гендерна своєрідність реалізації темпоральності
у я-висловленнях персонажів художнього дискурсу**

Тип дискурсу Час дієслова	Жіночий й дискурс	%	Чоловічий дискурс	%	Разом
Present indefinite	1138	48, 3	1026	52, 2	2164
Present continuous	99	4,2	94	4,8	193
Present perfect	108	4,6	188	9,6	296
Present perfect continuous	19	0,8	31	1,6	50
Past indefinite	684	29	383	19, 5	1067
Past continuous	54	2,3	32	1,7	86
Past perfect	45	1,9	20	1	65
Future indefinite	130	5,5	102	5,2	232
Future indefinite- in-the-past	71	3	85	4,2	156
Future perfect-in- the-past	9	0,4	4	0,2	13
Разом	2357	100	1965	100	4322

Згідно з даними табл. 2, асиметрія у вживанні форм теперішнього тривалого часу, що безпосередньо вказують на момент мовлення, незначна (4,2 % у жіночому та 4,8 % у чоловічому мовленні). Певна асиметрія характерна для теперішнього неозначеного часу – у чоловічому дискурсі його форми вживаються частіше, ніж у жіночому (52,2 % та 48,3 % відповідно). Помітна асиметрія в застосуванні властива формам теперішнього доконаного часу та теперішнього тривалого доконаного часу: персонажі-чоловіки використовують ці часи вдвічі частіше за жінок. Тобто, повідомляючи про минулі події, чоловіки демонструють тенденцію до пов'язування їх із сьогоденням.

Тяжіння чоловічого мовлення до «теперішності» підтверджує факт значної асиметрії у вживання минулих часів: частотність форм минулого неозначеного, тривалого та доконаного часів у я-висловленнях персонажів-жінок значно перевищує частотність цих форм у я-висловленнях чоловіків. Переважання наративних часів у жіночому мовленні вказує на те, що представниці жіночої статі більше фокусуються на розповідях та описах минулих подій.

Гендерні розбіжності у вживанні майбутнього неозначеного часу, який називає передбачувану або можливу діє, неістотні – лише 0,3 %, тоді як майбутні часи з точки зору минулого, які персонажі застосовують в умовних реченнях, використовуються представниками протилежних статей по-різному. Так, чоловікам більш властиве вживання в умовних реченнях майбутнього неозначеного в минулому, відповідно вони повідомляють співрозмовників про бажаність дії в теперішньому або майбутньому, а от жінки тяжіють до вживання майбутнього доконаного у минулому, що свідчить про бажаність минулої дії, яка відбулася або не відбулася, іншими словами, жінки шкодують за минулим.

Загальні тенденції реалізації категорії темпоральності в я-висловленнях художнього дискурсу, виявлені вище, спостерігаються і в дискурсі кожного автора окремо, що відображено в нищеподаній табл.

Однак варто зазначити, що в дискурсі персонажів-жінок у романі Г. Гріна форми минулого неозначеного часу переважають усі інші часові форми, що можна вважати проявом сексизму –

орієнтації, яка ставить у несприятливі умови одну жіночу статтю стосовно чоловічої [9, с. 460]. Крім того, чітко проявляється асиметрія у вживанні теперішнього тривалого часу з переважанням його форм у чоловічому дискурсі.

Таблиця 3

Співвідношення часових форм дієслова у я-висловленнях художнього дискурсу авторів різної статі

Тип дискурсу Час дієслова	дискурс персонажів Д. Лессінг (%)		дискурс персонажів Г.Гріна (%)	
	жін.	чол.	жін.	чол.
Present indefinite	50,2	55	35,8	49,4
Present continuous	4,6	6,3	1,6	3,5
Present perfect	4	9,2	9,4	10,7
Present perfect continuous	1	2,1	0,1	1,2
Past indefinite	27,3	16	39	22,7
Past continuous	2,4	1,3	2	1,5
Past perfect	1,5	0,8	3,9	1,2
Future indefinite	5,6	5	4,7	5,4
Future indefinite-in-the-past	2,9	4,2	3,1	4,2
Future perfect-in-the-past	0,5	0,1	0,4	0,2
Разом	100	100	100	100

Підсумовуючи все вищесказане, можна стверджувати, що реалізація категорії темпоральності в я-висловленнях художнього дискурсу різновекторна в гендерному аспекті: персонажі чоловіки у своєму спілкуванні орієнтуються на сьогодні, а персонажі жінки демонструють залежність від минулого.

Список літератури

1. Бабичева Е. Л. Локативные и темпоральные маркеры в мужской и женской рекламе печатных СМИ [Электронный ресурс] / Бабичева Е.Л., Ю.А.Шведа // Дни науки 2008. Филологические науки. – Режим доступа : http://www.rusnauka.com/25_DN_2008/Philologia/29084.doc.htm.

2. Барчук В. М. Граматична категорія темпоральності: семантико-структурний аспект [Електронний ресурс] / В. М.

Барчук // Мовознавство. – 2011. – № 6. – С. 64-76. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/MoZn_2011_6_7.pdf

3. Блох М. Я. Теоретические основы грамматики / Блох М. Я. – 4-е изд., испр. – М. : Высш. шк., 2004. – 239 с.

4. Ванівська О. І. Категорії англійського дієслова в жанрово-стилістичному і соціолінгвістичному варіюванні (на матеріалі BNC) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германської мови” / О. І. Ванівська – Львів, 2011. – 20 с.

5. Ильиш Б. А. Строй современного английского языка / Ильиш Б. А. – Л. : Просвещение, 1971. – 366 с.

6. Карасик В. И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс / Карасик В. И. – М. : Гнозис, 2004. – 390 с.

7. Минакова И. А. Выявление гендерных особенностей языковой личности на основе анализа используемых в художественных текстах лексических средств с временным компонентом / И. А. Минакова // Вестник Челябинского государственного университета. – 2010. – № 4. – С. 129-134.

8. Мыркин В. Я. Язык – речь – контекст – смысл – текст. / В.Я. Мыркин. – Архангельск : Поморский гос. ун-т, 1994. – 321с.

9. Основи теорії гендеру : навчальний посібник. – К. : “К.І.С.”, 2004. – 536 с.

10. Стеценко Н. Г. Роль наблюдателя в концептуализации начала и конца в современном английском языке (на материале имен существительных) : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Герм. языки” / Н.Г. Стеценко. – Иркутск, 2004. – 18 с.

Список джерел ілюстративного матеріалу

11. Greene G. The Comedians / Graham Greene. — London : Random House UK, 2005. — 320 p.

12. Lessing D. M. The Golden Notebook / Doris Lessing. — 1st ed. — NY : HarperPerennial, 1994. — 623 p.